

Tampereen ammattikorkeakoulu
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Rytkönen Eeva

Kehittämishanke

Oppilaan osoittama mielenkiinto uskonnon opetusta kohtaan

Evangelisluterilainen uskonnon opetus alakoulussa itäisessä Suomessa

Työn ohjaaja TtT, yliopettaja Marjatta Myllylä
Tampere 5/2010

Tampereen ammattikorkeakoulu
Ammatillinen opettajakorkeakoulu
Opettajankoulutuksen kehittämishanke

Rytkönen, Eeva
Oppilaan osoittama mielenkiinto uskonnon opetusta kohtaan
Evangelisluterilainen uskonnon opetus alakoulussa itäisessä Suomessa
33 sivua + 1 liitesivu
Toukokuu 2010
Työn ohjaaja TtT, yliopettaja Marjatta Myllylä

TIIVISTELMÄ

Kehittämishankkeessa tutkittiin Kuopion kaupungin Pohjantien alakoulun evangelisluterilaista uskonnon opetusta. Tutkimus jakaantui kolmeen painopisteeseen: opetussuunnitelmaan, opettajiin ja oppilaisiin. Ensiksi selvitettiin valtakunnallisen perusopetuksen uskonnon opetussuunnitelman soveltamista Pohjantien alakoulun uskonnon opetussuunnitelmassa. Toiseksi tutkittiin uskonnon opetusta eli käytännön opetustyötä havainnoimalla opetusta. Kolmantena tutkimuksen painopisteenä olivat alakoulun neljännen ja kuudennen luokan oppilaiden kokemukset uskonnon opetuksesta, Tämä osio toteutettiin analysoimalla oppilaiden kirjoittamia tarinoita uskonnon opetuksesta käyttäen narratiivista lähestymistapaa. Erityisesti haluttiin selvittää, miten oppilas osoittaa mielenkiintonsa uskonnon opetusta kohtaan.

Valtakunnallinen uskonnon opetussuunnitelma toteutui hyvin Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelmassa. Myös opetuksessa opettajat toteuttivat joustavasti opetussuunnitelmaa. Havaintojen perusteella opetus oli innostavaa ja tavoitteellista, ja opettaja hallitsi asiasisällön. Oppilas osoitti innostuneisuutensa uskontoa kohtaan olemalla aktiivinen ja oma-aloitteinen kyselijä tunnilla sekä mielellään viittasi ja vastasi opettajan kysymyksiin. Musiikkiluokkalaisina kuudennen luokan oppilaat pitivät virsien laulamisesta, mikä edisti innostavaa oppimista. Neljännen luokan oppilaiden kertomuksissa laulaminen tai musiikki ei tullut esille, vaikka luokka oli myös musiikkiluokka. Negatiivisena koettiin se, että samoja asioita uskonnossa käytiin läpi joka vuosi. Uskonto vei aikaa myös muilta oppiaineilta ja koettiin hyödyttömänä.

Oppilaiden kertomusten perusteella näyttää siltä, että innostus uskonnosta on alemmilla luokilla suurempi kuin ylemmillä. Mitä ylemmälle luokalle mennään, sitä vähemmän näyttäisi uskonto kiinnostavan. Eräänä syynä kiinnostuksen vähenemiseen on mahdollisesti se, että uusia oppiaineita tulee ylemmille luokille mentäessä ja ne vievät mielenkiintoa uskonnosta.

Asiasanat: opetussuunnitelma, uskonnon opetus, opettaminen, narratiivinen lähestymistapa

Sisällys

1 Johdanto	4
2 Valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet	6
2.1 Uskonnon opetuksen yleinen tavoite kaikissa uskontosidonnaisissa ryhmissä ja evankelisluterilaisessa uskonnossa.....	6
2.2 Uskonnon opetuksen tavoitteet ja sisällöt vuosiluokille 1-5.....	7
2.3 Uskonnon opetuksen tavoitteet ja sisällöt vuosiluokille 6-9.....	8
3 Keskeiset käsitteet.....	10
4 Narratiivinen ajattelu ja kerronta tutkimuksessa.....	14
5 Tutkimustehtävä, -aineisto ja metodiset lähtökohdat.....	16
6 Tulokset.....	19
6.1 Valtakunnallisen perusopetuksen uskonnon opetussuunnitelman soveltaminen Pohjantien alakoulun uskonnon opetussuunnitelmassa	19
6.2 Pohjantien alakoulun uskonnon opetus neljännellä ja kuudennella luokalla	22
6.3 Oppilaiden omat tarinat uskonnon opetuksesta.....	23
7 Yhteenveto	28
Lähteet.....	31
Liitteet	34
Liite 1: Havainnointilomake	34

1 Johdanto

Uskonto on aina kuulunut jokaiseen kulttuuriin maailmassa ja uskonnollista ajattelua esiintyy kaikissa kulttuureissa. Uskonto antaa elämälle sisältöä ja vaikuttaa yhteisössä sekä yksilöissä. Eri uskontojen tunteminen sekä uskontoilmiön ymmärtäminen edistää kulttuurien ja ihmisten tuntemista. (Hanki, Könni, Manninen & Nyssönen 2004, 8.) Uskontojen näkyvä vaikutus tulee esille taiteessa ja arkkitehtuurissa. Uskonnollisissa kertomuksissa ja opetuksissa kuvataan käsityksiä ihmisen olemassaolosta ja elämästä. (Jämsä, Ketola, Nissinen & Vappula 2002, 8.)

Suomessa valtaosa asukkaista tunnustaa evankelisluterilaista uskontoa, joka on ollut vallitsevana uskontona jo satoja vuosia maassamme. Suomen kouluissa opetetaan pääosin evankelisluterilaista uskontoa ja oppiaineena sillä on pitkä historia. Uskonnon opetus on pakollinen oppiaine evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvilla oppilailla. Tuntijaon osalta uskontoa suositellaan opetettavaksi vuosiluokilla 1-5 kerran viikossa paitsi yhdellä luokka-asteella kaksi tuntia viikossa. Samoin vuosiluokilla 6-9 suositellaan uskontoa opetettavaksi myös kerran viikossa paitsi yhdellä luokka-asteella kaksi tuntia viikossa. (Perusopetuksen tuntijako 2001.) Uskonnon opetus on muuttunut tunnustuksellisuudesta oman uskonnon opetuksiksi (Perusopetuslaki 13 § 6.6.2003/454). Yleinen käsitys oppilaiden keskuudessa on, että uskonto oppiaineena ei ole pidetty. Opetusharjoittelussa ollessani eräs pieni ensimmäisen luokan oppilas ilmaisi asian seuraavasti: ”Uskonto on tylsä aine, jos tunnilla ei askarrella tai tehdä jotain.”

Kehittämishankkeeni tarkoituksena on tutkia Kuopion kaupungin Pohjantien alakoulun evankelisluterilaista uskonnon opetusta. Kehittämishanke jakaantuu kolmeen painopisteeseen: opetussuunnitelmaan, opettajiin ja oppilaisiin. Ensiksi tarkastelen valtakunnallisen perusopetuksen uskonnon opetussuunnitelman soveltamista Pohjantien alakoulun uskonnon opetussuunnitelmassa. Toiseksi tutkin käytännön opetustyötä havainnoimalla Pohjantien alakoulun kahden eri luokan, neljännen ja kuudennen luokan opettajien opetusta. Kolmantena tutkimuksen painopisteenä ovat edellä mainittujen luokkien oppilaiden kokemukset uskonnon opetuksesta. Erityisesti haluan selvittää, miten oppilas osoittaa mielenkiintonsa uskonnon opetusta kohtaan.

Kehittämishanke on ajankohtainen, koska koulujen uskonnon opetuksesta on käyty valtakunnallistakin dialogia. Kehittämishanke toimii oman oppimisen ja opetuksen kehittämisessä sekä koulujen uskonnon opetuksen tukemisessa.

2 Valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet

Valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden pohjalta laaditaan koulukohtainen opetussuunnitelma, jossa täsmennetään perusteissa määriteltyjä tavoitteita, sisältöjä sekä muita opetuksen järjestämiseen liittyviä seikkoja. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet perustuvat konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, jossa oppiminen nähdään yhteisölliseksi ja yksilölliseksi taitojen ja tietojen rakennusprosessiksi. Opetussuunnitelmassa määritellään oppimisympäristö, jolla tarkoitetaan fyysisen ympäristön, sosiaalisten suhteiden ja psyykkisten tekijöiden kokonaisuutta, mikä liittyy oppimiseen. Opetussuunnitelman perusteissa on tiettyjä aihekokonaisuuksia. Ne ovat kasvatus- ja opetustyön keskeisiä painoalueita, joiden sisällöt ja tavoitteet sisältyvät useisiin oppiaineisiin. Aihekokonaisuudet toteutuvat eri oppiaineissa niille ominaisista näkökulmista. Ne tulee sisällyttää yhteisiin ja valinnaisiin oppiaineisiin ja yhteisiin tapahtumiin. Aihekokonaisuudet ovat:

Ihmisenä kasvaminen

Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys

Viestintä ja mediataito

Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys

Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta

Turvallisuus ja liikenne

Ihminen ja teknologia

(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 10–19, 38–43.)

2.1 Uskonnon opetuksen yleinen tavoite kaikissa uskontosidonnaisissa ryhmissä ja evankelisluterilaisessa uskonnossa

Uskonnon opetuksessa tarkastelun kohteena on elämän uskonnollinen ja eettinen ulottuvuus oppilaan oman kasvun näkökulmasta sekä myös yhteiskunnallisena ilmiönä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa uskonnon opetuksen yleinen tavoite kaikissa uskontosidonnaisissa ryhmissä on perehdyttää omaan uskontoon sekä

suomalaiseen katsomusperinteeseen. Tutustuminen muihin uskontoihin auttaa ymmärtämään uskontojen kulttuurista ja inhimillistä merkitystä. Uskonnon opetuksen yleisenä tavoitteena on myös kasvattaa eettisyyteen. Uskontoa käsitellään yhtenä inhimillisen kulttuurin keskeisenä vaikuttajana. Tavoitteena on uskonnollinen ja maailmankatsomuksellinen yleissivistys. Uskonnon opetuksessa korostetaan oman uskonnon tuntemista sekä valmiutta kohdata muita uskontoja ja katsomuksia, varsinkin suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuttavia katsomusperinteitä. Opetuksen tehtävänä on tarjota oppilaalle tietoja, taitoja ja kokemuksia, joista hän saa aineksia identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentamiseen. Evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen tavoitteena on tutustuttaa oppilas monipuolisesti uskonnolliseen kulttuuriin. Oppilasta autetaan ymmärtämään uskonnon merkitys hänelle itselleen sekä näkemään uskontojen vaikutuksia yhteiskunnassa ja kulttuurissa. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 204.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määritellään evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen ydintehtäväksi vuosiluokilla 1-5 ja 6-9 seuraavaa:

Evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen ydintehtävänä vuosiluokilla 1–5 on aineksien tarjoaminen oppilaan maailmankatsomuksen rakentumiseksi. Opetuksessa tutustutaan oppilaita ympäröivään uskonnolliseen maailmaan tietojen ja omien kokemusten kautta, perehdytään Raamattuun sekä rohkaistaan oppilaita eettiseen arviointiin ja vastuullisuuteen. Vuosiluokilla 6–9 uskonnon opetuksen ydintehtävänä on syventää ja laajentaa oppilaan ymmärtämystä oman uskonnon ja muiden uskontojen luonteesta ja merkityksestä. Opetuksella pyritään tukemaan oppilaan oman maailmankatsomuksen ja eettisen näkemyksen rakentumista. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 204–206.)

2.2 Uskonnon opetuksen tavoitteet ja sisällöt vuosiluokille 1-5

Yleisten tavoitteiden lisäksi opetussuunnitelman perusteissa määritellään vuosiluokille 1-5 ja 6-9 yksityiskohtaisemmat tavoitteet ja sisällöt liittyen opetukseen. Uskonnon opetuksen tavoitteena vuosiluokille 1-5 on, että oppilas oppii kohtaamaan rohkeasti tulevaisuuden ja oppii luottamaan elämään ja itseensä. Hän oppii ymmärtämään pyhän ulottuvuuden ja näkemään uskonnon vaikutuksen omassa ja muiden elämässä. Oppilas

tutustuu Uuteen testamenttiin, Jeesuksen elämään ja opetuksiin sekä Vanhan testamentin keskeisiin kertomuksiin. Oppilas ymmärtää kirkkovuoden ja Jeesuksen elämänkaaren välisen yhteyden. Hän tutustuu luterilaiseen kirkkoon, seurakunnan toimintaan, muihin kristillisiin kirkkoihin ja ympäröiviin uskonnollisiin sekä ei-uskonnollisiin katsomuksiin. Oppilas oppii eettisten asioiden pohdintaa, omien kokemusten ja tunteiden jakamista sekä kristillisen etiikan soveltamista. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 205–205.)

Uskonnon opetuksen keskeiset sisällöt vuosiluokilla 1-5 ovat:

Luottamus ja turvallisuus

Arvokas ja ainutlaatuinen elämä

Raamatun kertomuksia ja opetuksia

Eettisyyteen kasvaminen

Luterilaisen kirkon elämä

Oppilaita ympäröivä uskonnollinen maailma

(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 205.)

Viidennen luokan päättyessä kuvataan oppilaan hyvä osaaminen. Oppilaan pitäisi tuntea keskeiset asiat Raamatusta ja Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta. Hänen pitäisi osata käyttää oppimaansa lisätiedon hankkimiseen. Hyvästä osaamisesta esimerkkinä on, että ”oppilas ymmärtää uskonnollisen kielenkäytön luonnetta” ja ”oppilas kykenee eettiseen pohdintaan.” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 206.)

2.3 Uskonnon opetuksen tavoitteet ja sisällöt vuosiluokille 6-9

Peruskoulun vuosiluokilla 6-9 uskonnon opetuksen tavoitteet laajenevat aikaisempia vuosiluokkia enemmän. Tavoitteena on, että oppilas tiedostaa tekijöitä, jotka vaikuttavat hänen maailmankatsomuksensa rakentumiseen. Oppilas käsittää uskontoon sisältyvän pyhyden merkityksen ihmisen elämässä. Hän tietää Raamatun olevan pyhä ja inhimillinen kirjakokoelma. Oppilas perehtyy kristinuskon syntyyn, kehitykseen ja sen merkitykseen ihmisten ja yhteiskunnan elämässä sekä luterilaiseen kirkon uskonkäsitykseen. Oppilas tutustuu pääpiirteittäin keskeisiin maailmanuskontoihin. Hän

osaa kunnioittaa eri tavoin ajattelevia ja uskovia ihmisiä. Oppilas tuntee eettisen ajattelun peruskäsitteitä ja kristillisen etiikan perusteita. Hän osaa soveltaa niitä eettiseen toimintaansa ja pohdintaansa. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 206.)

Uskonnon opetuksen keskeiset sisällöt vuosiluokille 6-9 ovat:

Oppilaan maailmankatsomuksellinen pohdinta

Maailmanuskonnot

Raamattu

Kirkko

Suomalainen katsomusperinne

Ihminen eettisenä olentona

(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 207.)

Päätösarvioinnin kriteereinä on aikaisempien vuosiluokkien kriteereiden lisäksi se, että ”oppilas kykenee hankkimaan syventävää tietoa kristinuskosta ja evankelisluterilaisesta kirkosta” ja ”oppilas osaa käyttää uskonnollista tietoa.” Viimeksi mainittu sisältää muun muassa sen, että oppilas kykenee keskustelemaan olemassaolon perimmäisistä kysymyksistä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 208.)

3 Keskeiset käsitteet

Tässä tutkimuksessa keskeisiä käsitteitä ovat opetussuunnitelma, uskonnon opetus, opettaminen, ja narratiivinen lähestymistapa. Seuraavaksi tarkastelen joitakin määritelmiä kyseisistä käsitteistä.

Opetussuunnitelma. Opetussuunnitelmaa voidaan pitää tavoiteohjelmana, joka pyrkii yhdistämään opetuksen mahdollisuudet yhteiskunnalle ja kulttuurille asetettuihin tavoitteisiin. Opetussuunnitelma on perusteltua nähdä yhtenä keskeisimmistä koulutuksen ja opetuksen ohjausjärjestelmän osista. Voidaan puhua sisältöpainotteisesta ja prosessipainotteisesta opetussuunnitelmasta. (Rinne, Kivirauma & Lehtinen 2004, 77.)

Markku Pyysiäisen (1998b, 292) mielestä opetussuunnitelma muodostaa koulutyöskentelyn suunnittelun, arvioinnin ja toteuttamisen keskeisimmän perustan. Opetussuunnitelmakäsitteen sijasta voitaisiin puhua oppimissuunnitelmasta, sillä nykyiseen opetussuunnitelma-ajatteluun sisältyy uudenlainen ajattelu tiedosta, tiedonhallintamenettelystä ja oppimisesta. Se korostaa oppijan omaa aktiivista asemaa.

Sirkka Hirsjärven (1983, 132) määritelmän mukaan opetussuunnitelma on etukäteissuunnitelma kaikista niistä toimista, joilla pyritään toteuttamaan koululle asetetut kasvatustavoitteet. Englanninkielinen termi curriculum tarkoitti alun perin lapsen oppimiskokemusten suunnittelua. Koulun opetussuunnitelma ohjaa opettajia järjestämään tarkoituksenmukaisia oppimistilanteita. Curriculum-ajattelun mukaan opetussuunnitelma onkin opettajien laatima. Saksankielinen Lehrplan-käsite puolestaan tarkoittaa opetussuunnitelman laadintaa oppiaineiden ja oppiaineen esittämisen pohjalta.

Uskonnon opetus. Uskonnon opetuksen yhteydessä puhutaan uskontokasvatuksesta. Sirkka Hirsjärvi (1983, 199) määrittelee uskontokasvatuksen seuraavasti:

Uskontokasvatus voi olla luonteeltaan tunnustuksellista (esim. evankelisluterilaista tai ortodoksista) tai tunnustuksetonta (uskontotiedon) opetusta. Merkittävää uskontokasvatuksessa on se, että se tähtää uskonnollisten

arvojen toteutumisen ohella eettis-moraalisten ja sosiaalisten tavoitteiden toteutumiseen.

Erkki Viljanen (1983, 32) määrittelee uskonnollisen kasvatuksen tehtäväksi

ohjata yksilöitä uskonnollisten ja moraalisten arvojen sisäistämiseen. Uskonnollisen kasvatuksen yhtenä alana on kristillinen kasvatus, jonka arvopohja ja tavoitteet määräytyvät kristinuskon perusteista käsin.

Seppo Nyysösen määritelmän (1998, 465) mukaan

uskonnonopetus on kasvatusta. Tästä ja vain tästä syystä uskonnonopetukseen tulee sisältyä tiedolliset, toiminnalliset ja emotionaaliset tavoitealueet. Uskonnonopetus on koulun toimintaa. Tämä merkitsee mm. sitä, ettei kirkko voi määrätä opetuksen sisältöä, ei edes sävyä. Uskonnonopetuksen rooliin kuuluu kirkon toiminnan esittely ja arviointi. Uskonnonopetus ja kirkko ovat dialogissa keskenään, molemmat riippumattomia toisistaan.

Markku Pyysiäinen (1998a, 41) erottaa käsitteet uskonnon opetuksen asema ja luonne. Uskonnon opetuksen asemalla hän tarkoittaa ”lainsäädännöllisin toimenpitein tapahtuvaa uskonnonopetuksen sijoittamista koulun oppiaineiden joukkoon” ja luonteella ”uskonnonopetuksen uskontokunnan tunnukseseen liittyvää problematiikkaa.”

Uskontojen tutkimuksessa on viime aikoina noussut esiin käsite uskonnollinen kompetenssi. Se tarkoittaa, että uskonnolliset ilmiöt voidaan selittää ihmisen kognitiivisen järjestelmän perusteella vastaavalla tavalla kuin kielellinen kompetenssi. Tämän näkemyksen mukaan uskonnollinen kompetenssi on sitä, että ihminen kykenee tuottamaan uskonnollista käyttäytymistä niin, ettei häntä ole siihen erityisesti opetettu. Se on eri asia kuin teologinen katsomus, jonka mukaan luomisen perusteella jokainen ihminen luontaisesti kaipaa Luojaansa. (Pyysiäinen 1998c, 88–90.)

Arto Kallioniemen mielestä (2009, 410) uskonnollinen kompetenssi tarkoittaa kykyä käsitellä reflektiivisellä tavalla omaa uskonnollisuutta ja sen ulottuvuuksia sekä liittämään tämä tarkastelu oman elämänpolun rakentamiseen. Se on valmiutta dialogiin uskonnollisissa kysymyksissä sekä kykyä arvostaa toisten erilaisia katsomuksia ja käsityksiä.

Opettaminen. Opettaminen on kasvatuksen ja koulutuksen keskeinen menetelmä (Toiskallio 1988, 96). Onnistuakseen opetus edellyttää sekä opetettavan asian sisällöllistä hallintaa että aiheen ja kohderyhmän oppimisen kannalta mielekkään opetustavan hallintaa (Turunen, Tikanoja & Voutilainen 2006).

Opettaminen (ainakaan hyvä opettaminen)

- Ei ole pelkkää esiintymistä yleisölle
- Ei ole pelkkää välitöntä vuorovaikutusta oppilaiden kanssa
- Ei ole tavoite sinänsä vaan tavoitteena on oppiminen (Engeström 1994)

Engeström (2004, 59–63) on esittänyt laajenevan oppimisen syklin yhteisöllisen oppimisen mallina. Laajenevan oppimisen sykli ei ole ennalta arvattavissa eikä yksisuuntainen vaan siihen vaikuttaa toimintajärjestelmä, jossa toiminta tapahtuu.

Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka ja Lasse Lipponen (2004, 296–298) ovat kehittäneet tutkivan oppimisen mallin, jossa oppimisprosessia tarkastellaan oppimisen ja tiedonrakentamisen välisenä vuorovaikutussuhteena. Lähtökohtana on ajatus, että oppiminen on tutkimusprosessi, joka synnyttää uutta ymmärrystä ja uutta tietoa. Hakkarainen ym. (2004, 391) mielestä tutkiva oppiminen on:

prosessi, jossa oppiminen etenee oppimisyhteisön jäsenten yhdessä asettamien ongelmien, käsitysten ja teorioiden sekä etsimänsä tieteellisen tiedon kehittävän arvioinnin ohjaamana.

Tutkivan oppimisen malli on alun perin kehitetty verkko-opiskelun tueksi. Sen pohjana on opettajan luoman kontekstin kehittäminen yhdessä oppilaiden kanssa. Tutkivan oppimisen osia ovat

- ongelmien asettaminen
- työskentelyteorian luominen
- kriittinen arviointi
- syventävän tiedon hankkiminen
- tarkentuvan ongelman asettaminen
- uuden työskentelyteorian luominen

Tutkivassa oppimisessa on keskeistä jaettu asiantuntijuus tiedon parissa toimittaessa eli yhteinen työskentely ongelmien ratkaisemisessa ja ideoiden kehittelyssä. Yhteinen

oppiminen tarkoittaa, että jossain yhteisessä tilassa, esimerkiksi yhteisessä tietokannassa esitetään tutkimuksen aiheita. Tutkivaa oppimista voidaan soveltaa eri tieteenaloilla. (Hakkarainen, Bollström-Huttunen, Pyysalo & Lonka 2005, 29–32.)

Narratiivinen lähestymistapa. Narratiivit ovat ihmisen yksi keskeinen tapa kuvata kokemuksia ja muodostaa merkityksiä elämäntapahtumista. Narratiivi viittaa narratiiviseen ajatteluun ja sen avulla tuotettuihin tarinoihin. (Bruner 1986, 1987.) Narratiiviseksi tutkimukseksi kutsutaan kertomusten (tarinoiden, elämänkertojen, juttujen, anekdoottien, muistelmien) tutkimusta. Kertomuksen käsite on käännetty seuraavasti: *narrative* = kertomus, kertomuksellinen, kerronnallinen ja *story* = tarina. Kertomus on kommunikaatiota ihmisten välillä ja se on vuorovaikutuksen väline. Kertomalla jaetaan ja tehdään ymmärrettäväksi kokemuksia. (Hyvärinen 2006, 1-2.) Matti Hyvärinen (2006, 4) tulkitsee Monika Fludernikia (1996), joka on tuonut juuri kokemuksellisuuden kertomuksen keskeiseksi määrittäjäksi.

Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2009, 104–108) tarkoittavat narratiivisella käsitteellä ihmisen tapaa hahmottaa elämää ja maailmaa. Narratiivisuus on kielellistä ja sosiaalista toimintaa. Se ilmenee narratiiveina, yksittäisinä kertomuksina. Kertomus itsessään yhdistää kertojan ja yhteisön. Kertomuksella on kertoja ja kuulija tai lukija. Tälle kerrotaan tai kuvitellaan kerrottavan kertomusta. Kertoja tukeutuu kertomusta kertoessaan oman kulttuurinsa kertomusskeemoihin, jolloin kertomukset ovat yhteisöllisiä. Kertominen ja kertomukset ovat näin aina dialogisia.

4 Narratiivinen ajattelu ja kerronta tutkimuksessa

Tutkijat ovat aina olleet kiinnostuneista kertomusten ja tarinoiden merkityksestä tiedonprosessissa. Narratiivisuus nousikin 1900-luvun lopulla uudella tavalla kiinnostuksen kohteeksi tutkijoiden keskuudessa. Tieteellisissä keskusteluissa narratiivisuutta on käytetty neljällä eri tavalla. Sillä voidaan viitata itse tiedonprosessiin sekä tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen. Tällöin narratiivisuus on liitetty konstruktiiiviseen tiedonkäsitykseen. Toiseksi narratiivisuutta voidaan käyttää, kun kuvataan tutkimusaineiston luonnetta. Edelleen narratiivisuudella voidaan viitata aineiston analyysitapoihin. Neljänneksi käsite on liitetty myös narratiivien käytännölliseen merkitykseen, jolloin narratiiveja käytetään ammatillisena työvälineenä kuten psykoterapia ja kasvatus. (Heikkinen 2007, 144; 2003, 184–193.)

Timo Tolska (2002, 19) tulkitsee Jerome Bruneria (1983, 1986), jonka mukaan merkityksiä ja maailmoita ei löydetä vaan ne luodaan. Ihmiset luovat maailmoita eri tavoin kuten arkielämän, tieteen ja taiteen avulla. Eräs vaihtoehto luoda maailmaa on tieteellis-rationaalis-looginen tapa. Narratiivi on myös yksi merkittävä tapa muodostaa merkityksiä maailmasta. Jerome Brunerin (1987, 11–12) mielestä kertomuksia rakennetaan eli ”maailmaa luodaan” omassa mielessä. Kertomukset eivät ”tapahdu” todellisessa maailmassa. Narratiivisen ajattelun avulla ihminen jäsentää kokemuksiaan. Timo Tolskan (2002, 176) mielestä Bruner katsoi, että ihminen muodostaa käsityksensä omasta minästään juuri narratiivisen ajattelun avulla. Koululla on keskeinen asema tämän narratiivisen identiteetin muodostamisessa.

Narratiivinen ajattelu kehittyi erilaiseksi eri sosiaaliryhmissä ja kulttuureissa. Kunkin kulttuurin tarinankertomisen perinteessä narratiivien muodoilla on juuret. Kulttuurit uudistavat ja muovaavat jatkuvasti kertomisensa tapoja. (Tolska 2002, 174.) Sari Pietikäisen ja Anne Mäntysen (2009, 107–110) mukaan kertomuksissa kerrotaan jotain ja jätetään jotain kertomatta, joten kertomus on aina valintojen summa. Se kerrotaan tietystä näkökulmasta.

Narratiivisuudella on monia ulottuvuuksia. Narratiivit eli kertomukselliset, tarinalliset tai kerronnalliset tutkimusaineistot voivat olla julkisia tai henkilökohtaisia, pitkiä tai

lyhyitä. Tarinalla on yleensä juoni, jolla on alku, keskikohta ja loppu. Väljemmin määriteltynä narratiiveja voivat olla kaikki, joissa on jossain määrin kerrontaan perustuvaa aineistoa ja joiden analysoiminen edellyttää tulkintaa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Yleensä narratiivinen tutkimus liitetään elämäkerralliseen tutkimukseen, mutta kerronnallista aineistoa voidaan kerätä myös suppeammalta ajanjaksoilta kuten vaikka kokemuksia ensimmäisestä koulupäivästä (Erkkilä 2005, 201).

Teija Löytösen (2004) mielestä narratiivinen tutkimusote tukeutuu tietoteoreettisesti sosiaalis-konstruktivistisen ja sosiaalisen konstruktionismin teorioihin. Narratiivinen tutkimusote voidaan valita silloin, kun tutkitaan elämäkertoja ja kerätään tai pyydetään kertomuksia/tarinoita. Narratiivinen lähestymistapa on käyttökelpoinen myös silloin, kun aineistossa ilmenee kertomuksia, tutkimuskohteena on tavalla tai toisella muutos ja tutkitaan moraalijärjestyksen ilmenemismuotoja (mitä pidetään hyvänä, mitä pahana) sekä etsitään kulttuurisia malleja.

Kertomuksista saadun aineiston analyysimenetelmä voidaan karkeasti jakaa narratiiviseen analyysiin (narrative analysis) ja narratiivien eli kertomusten (analysis of narratives) analyysiin (Polkinghorne 1995, 5-6). Narratiivisen analyysin tavoitteena on kuulla ja säilyttää kertojan ääni sekä etsiä tarinan juoni. Lisäksi voidaan analysoida kerronnan kontekstia ja tapoja, sekä yhteistyötä tutkijan ja kertojan välillä tarinoita tuotettaessa. Narratiivien analyysissa narratiiveja tematisoidaan ja luokitellaan esimerkiksi metaforien ja tapaustyyppien avulla. (Erkkilä 2005, 200; Heikkinen 2003, 191; 2007, 148; Polkinghorne 1995, 12.)

Narratiivisen kertomuksen tarkoitus on vakuuttaa todentunnusta (verisimilitude). Bruner on tuonut idean tarinoiden totuudesta ”verisimilitudena.” Latinan veris similis on totuutta muistuttava ja äärimmäisen todentuntuinen. Oleellisinta on, että kuulija ymmärtää ja eläytyy tarinan henkilöiden asemaan ja tarinan maailma avautuu kuulijalle uskottavana. Todellisuutta ei kuitenkaan suljeta tarinallisuudesta pois. Tarinan kirjoittajan on kuitenkin selvitettävä se, että esittääkö hän väittämiä asiantiloista vai pyrkiikö hän luomaan ja tulkitsemaan todellisuutta tarinan kautta. (Heikkinen 2007, 153; 2003, 195–196.) Narratiivinen tutkimus ei pyri objektiiviseen tai yleistettävään tietoon, vaan paikalliseen, henkilökohtaiseen ja subjektiiviseen tietoon (Heikkinen, 2007, 153).

5 Tutkimustehtävä, -aineisto ja metodiset lähtökohdat

Tämän kehittämishankkeenäni tarkoituksena oli tutkia Kuopion kaupungin Pohjantien alakoulun evankelisluterilaista uskonnon opetusta. Koulussa on 1-6 luokka-astetta. Koulussa on 347 oppilasta ja 27 opettajaa. Tutkimus jakaantui kolmeen painopisteeseen: opetussuunnitelmaan, opettajiin ja oppilaisiin. Ensiksi tarkastelin valtakunnallisen perusopetuksen uskonnon opetussuunnitelman soveltamista Pohjantien alakoulun uskonnon opetussuunnitelmassa. Toiseksi tutkin käytännön opetustyötä havainnoimalla kahden eri luokan, neljännen ja kuudennen luokan opettajien opetusta. Kolmantena tutkimuksen painopisteenä olivat edellä mainittujen luokkien oppilaiden kokemukset uskonnon opetuksesta. Erityisesti halusin selvittää, miten oppilas osoittaa mielenkiintonsa uskonnon opetusta kohtaan.

Molemmat luokat olivat musiikkiluokkia. Neljännellä luokalla oli 24 oppilasta ja kuudennella 21 oppilasta. Oppilaat kirjoittivat tarinaa siitä, miten he kokivat uskonnon opetuksen. Valitsin tutkimuksen kohteiksi juuri musiikkiluokat, koska tarkoituksena oli myös tarinoista saada selville edistääkö musiikin opetus mielenkiintoa uskonnon opetusta kohtaan tai päinvastoin, eli ilmeneekö tarinoista yhteys musiikin ja uskonnon kesken.

Tutkimuksella pyrittiin saamaan vastaus seuraaviin kysymyksiin:

Miten valtakunnallista uskonnon opetussuunnitelmaa sovelletaan Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelmassa?

Millä tavalla innostava opetus toteutuu uskonnon opetuksessa?

Miten oppilas osoittaa innostuneisuutensa uskonnon opetusta kohtaan?

Tutkimusmetodina käytin narratiivista sekä sisällönanalyttistä lähestymistapaa väljänä teoreettisena kehyksenä. Tutkimuksen lähdeaineisto käsitti valtakunnallisen opetussuunnitelman lisäksi Pohjantien alakoulun uskonnon opetuksen opetussuunnitelman, havainnoiteja kahden edellä mainitun luokanopettajan opetuksesta sekä oppilaiden kirjoittamia tarinoita uskonnon opetuksesta.

Sirkka Hirsjärven, Pirkko Remeksen ja Paula Sajavaaran (2007, 176–177) mielestä kvalitatiivinen tutkimus pyrkii ymmärtämään tutkimuskohdetta. Käsitettä saturaatio,

kylläntyminen käytetään kvalitatiivisen aineiston keruussa, kun viitataan aineiston riittävyteen. Aineisto katsotaan riittäväksi, kun samat asiat alkavat toistua. Eräs kvalitatiivisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmä on havainnointi (observation). Se avulla saadaan tietoa, toimivatko ihmiset kuten he sanovat toimivansa. Havainnoinnin etuna on se, että sen avulla voidaan saada välitöntä tietoa esimerkiksi yksilöiden toiminnasta. Havainnointi on hyvä menetelmä vuorovaikutuksen tutkimuksessa. Ongelmaksi on koettu se, että havainnoija saattaa häiritä tai muuttaa tilanteen kulkua esimerkiksi luokkahuoneissa eli opettajan ja oppilaiden käyttäytyminen voi muuttua havainnoijan ollessa paikalla. Haitta vähenee, jos havainnoija on luokassa useampia kertoja. (Hirsjärvi ym. 2007, 207–208).

Tutkimuksen arviointiin liittyviä käsitteitä ovat reliabelius ja validius. ”Tutkimuksen reliabelius tarkoittaa mittaustulosten toistettavuutta. Validius tarkoittaa mittarin tai tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä on tarkoituskin mitata.” Kaikkien tutkimuksien luotettavuutta ja pätevyyttä pitäisi arvioida. Tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta parantaa tutkimuksen luotettavuutta. Olosuhteet ja paikat, joissa aineisto kerättiin, olisi kerrottava selkeästi. (Hirsjärvi ym. 2007, 226–227.)

Havainnoin neljä kertaa kummakin luokan opetusta. Neljännen luokan uskonnon opetus on lukujärjestyksen mukaan maanantaisin ja torstaisin kello 9.00–9.45. Havainnoin edellä mainitun luokan opettajan opetusta ensimmäisen kerran viikolla 36/2009 keskiviikkona 2.9.2009 kaksi oppituntia, jotka olivat äidinkieltä ja matematiikkaa. Torstaina 3.9.2009 havainnoin uskonnon opetusta yhden oppitunnin ajan sekä viikolla 13/2010 maanantaina 29.3.2010 uskontoa yhden oppitunnin. Kuudennen luokan uskontotunnit pidetään maanantaisin ja perjantaisin kello 9.00–9.45. Kyseisen luokan opettajan uskonnon opetusta havainnoin viikolla 3/2010 maanantaina 18.1.2010, musiikin opetusta tiistaina 19.1.2010 ja kuvaamataidon opetusta viikolla 4/2010 maanantaina 25.1.2010 sekä jälleen uskonnon opetusta viikolla 12/2010 maanantaina 22.3.2010 yhden oppitunnin kunakin päivänä. Halusin havainnoida muidenkin oppituntien opetusta juuri sen takia, että oppilaat tottuisivat oleskeluuni luokassa. Halusin myös nähdä oliko opettajien opetus samantapaista kaikissa aineissa.

Oppilaita pyydettiin kirjoittamaan tarinaa uskontotunneista. Miten he kokivat uskonnon opetuksen? Minkälaisia heidän mielestään olivat uskontotunnit? Oppilaat kirjoittivat

viikolla 8/2010 uskontotunnin alussa edellä mainitusta aiheesta pienen tarinan. Kuudennen luokan 21 oppilaista 18 kirjoitti tarinaa ja neljännen luokan kaikki 24 oppilasta kirjoittivat tarinaa. Tarinoiden tulkinnassa analyysimenetelmäni oli narratiivien analyysia. Aineiston litteroinnin jälkeen muodostin aiheesta kolme eri teemaa, joita käsittelin tuloksissa.

6 Tulokset

6.1 Valtakunnallisen perusopetuksen uskonnon opetussuunnitelman soveltaminen Pohjantien alakoulun uskonnon opetussuunnitelmassa

Tutkimukseni tässä osiossa käytin analyysimenetelmänä sisällönanalyysia väljänä teoreettisena kehyksenä. Valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelma on koulun oman opetussuunnitelman yläpuolella. Se määrää ja ohjaa koulun opetussuunnitelmaa. Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelma on monessa kohdassa suoraa toistoa valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista. Pohjantien koulun opetussuunnitelmassa valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman tavoitteet ja sisällöt jaetaan yksityiskohtaiseksi jokaiselle vuosiluokalle erikseen (Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelma 2004).

Luvussa 1.1 aikaisemmin mainitut perusopetuksen valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteissa olevat aihekokonaisuudet toteutuvat Pohjantien uskonnon opetussuunnitelmassa uskonnolle ominaisesta näkökulmasta seuraavalla tavalla:

Ihmisenä kasvaminen

Uskonnon opetus tukee ihmisenä kasvamista, oikeudenmukaisuuden tajun kehittymistä, oikean ja väärän erottamista ja toisten huomioon ottamista. Etenkin yläkoulun puolella asioita tarkastellaan YK:n ihmisoikeuksien julistuksen ja tasa-arvon näkökulmasta.

Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys

Tavoitteena on oppia ymmärtämään uskonnon merkitys yksilön ja perheen kannalta. Koululaisjumalanpalvelus sekä muut uskonnonharjoittamiseen liittyvät tilaisuudet kokemuksena tarjoavat mahdollisuuden sisäistää omaa uskonnollista identiteettiä. Etiikan opetukseen kuuluvat keskeisinä suvaitsevaisuus ja oikeudenmukaisuus, joten tavoitteena on oppilaan oppiminen suvaitsemaan eri tavalla uskovia ihmisiä.

Viestintä ja mediataito

Ympäröivän media- ja viestintätodellisuuden tarjoamaa kuvaa tarkastellaan kriittisesti. Internetin, television ja videoiden käytössä oppilaita pyritään ohjaamaan kohti sellaisia valintoja, jotka suojaavat lapsuutta.

Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys

Kirkon toimintaa ja sen vapaaehtoistoimintaa tarkasteltaessa edellä mainittu aihekokonaisuus tulee esille. Tutustutaan mahdollisuuksiin toimia ja osallistua seurakunnan toimintaan ja sen erityisteemoihin kuten diakoniatyöhön, ulkomaanapuun ja yhteisvastuukeräykseen.

Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta

Nämä ovat keskeisiä uskonnon oppisisältöjä. Yksilön vastuuta itsestään, lähimmäisestään ja ympäristöstään tarkastellaan uskonnon opetuksessa.

Turvallisuus ja liikenne

Elämän kipeitä kysymyksiä käsiteltäessä tavoitteena on korostaa luottamusta Jumalaan ja turvallisuuden tunnetta. Oma ja toisten vastuu turvallisuudesta ymmärretään paremmin. Kristinuskon näkökulmasta tarkastellaan väkivallattomuuden teemaa.

Ihminen ja teknologia

Tämä aihekokonaisuus tarjoaa uskonnon opetuksessa mahdollisuuden pohtia teknologiaan liittyviä moraalisia, eettisiä ja tasa-arvokysymyksiä. Pohditaan teknologian käyttöä ja mahdollisuuksia hyviin ja huonoihin tarkoituksiin.

Uskonnon opetuksen tavoitteet ja sisällöt on nivottu aihekokonaisuuksiin. Otan joitakin esimerkkejä tavoitteista ja sisällöistä, jotka liittyvät edellä mainittuihin aihekokonaisuuksiin. Esimerkkinä neljännen luokan uskonnon opetuksen eräs tavoite on oppia etsimään Raamatun kohtia erityisesti evankeliumeista. Tämä tavoite kuuluu aihekokonaisuuteen *Viestintä ja mediataito*. Neljännen luokan uskonnon opetuksen yksi sisältö *Raamatun kertomuksia ja opetuksia sekä eettisyyteen kasvaminen* kuuluu aihekokonaisuuteen *Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys*. Sisältö *Luterilaisen kirkon elämää* kuuluu aihekokonaisuuteen *Osallistuva kansalaisuus ja yrittävyys*. Esimerkkinä on myös kuudennen luokan uskonnon opetuksen kuuluva sisältö *Kirkko*, jossa

tarkastellaan kirkkotaidetta ja arkkitehtuuria. Se liittyy aihekokonaisuuteen *Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta*. Seitsemännen luokan uskonnon opetuksen eräässä tavoitteessa on oppilaan ymmärtäminen ja käsittäminen uskontojen eettisiä periaatteita ja niiden merkityksiä ihmisten toimintaan. Se liittyy aihekokonaisuuteen *Ihmisenä kasvaminen*. Eräs tavoite seitsemännellä luokalla on ymmärtää uskontojen rooli maailmanpoliittisten ristiriitojen eräänä taustatekijänä. Se kuuluu aihekokonaisuuteen *Turvallisuus ja liikenne*. (Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelma 2004.)

Vuosiluokilla 1-5 kolme keskeistä sisältöä *Luottamus ja turvallisuus, Arvokas ja ainutlaatuinen elämä* sekä *Eettisyyteen kasvaminen* sisältävät sellaista aineistoa, että opettaja voi käsitellä niitä harkintansa mukaan jokaisella luokka-asteella. Myös tiettyjä teemoja kuten sota ja rauha, muu väkivalta, abortti, itsemurha, eutanasia, seksuaalieettiset kysymykset, huumeet ja päihteet, työ ja työttömyys sekä viihdeteollisuuden antaman mallin ja kristillisen elämän ihanteen vertailua voidaan käsitellä opettajan harkinnan mukaan. Aihekokonaisuuteen *Ihminen ja teknologia* liittyvät eettiset kysymykset voi opettaja ottaa opetuksen kohteeksi myös harkintansa mukaan. Eettisen asioiden pohdinta, eettisen ajattelun peruskäsitteet ja kristillisen etiikan perusteet, jotka on asetettu tavoitteiksi peruskoulun kaikille vuosiluokille, tulevat myös esille Pohjantien koulun kaikkien vuosiluokkien 1-6 tavoitteissa ja sisällöissä. Etiikka siis sisältyy jokaisella luokka-asteella uskonnon opetukseen jollain tavoin. (Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelma 2004.)

Jokaiselle vuosiluokalle 1-6 on ohjeellinen virsiopetussuunnitelma, jolloin yhden luokan osalle suunnitelmassa tulee yhdeksän virttä. Yläkoulun luokilla 7-9 opetussuunnitelmassa ei ole lainkaan virsiä. Kuvaus oppilaan hyvästä osaamisesta 5. luokan päättyessä sekä päättöarvioinnin kriteerit vuosiluokille 6-9 ovat täsmälleen samat kuin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. (Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelma 2004.)

6.2 Pohjantien alakoulun uskonnon opetus neljännellä ja kuudennella luokalla

Havainnoin neljännen ja kuudennen luokan opettajien opetusta kumpaakin neljä kertaa. Tein havainnointilomakkeen (liite 1), jonka avulla pyrin selittämään ja tulkitsemaan opetusta. Tutkin Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelman sisältöjä sekä neljännen ja kuudennen luokan uskonnon opetusta.

Ensimmäisen kerran neljännen luokan uskonnon opetusta havainnoidessani tunnilla käsiteltiin Vanhan testamentin kertomuksista kuninkaiden aikaa (Saul, Daavid, Salomo), mitkä kuuluvat Pohjantien koulun opetussuunnitelman sisältöön nimeltä *Raamatun kertomuksia ja opetuksia sekä eettisyyteen kasvaminen* edellä mainitulla luokka-asteella. Samoin toisella kerralla havainnoidessani samassa luokassa käsiteltiin pääsiäiskertomusta, joka sekin kuuluu opetussuunnitelman edellä mainittuun sisältöön. Kuudetta luokkaa havainnoidessani ensimmäistä kertaa uskontotunnilla oli käyty juuri läpi Martti Luther ja uskonpuhdistus. Nyt käsiteltiin käsitteitä usko, uskonnollisuus ja uskonnottomuus. Ne kuuluvat juuri kuudennen luokan opetussuunnitelman sisältöön *Oppilaan maailmankatsomuksellinen pohdinta*. Toisella havainnointikerralla uskonnon opetuksessa tarkasteltiin etiikkaa (rakkaus-teema). Sekin kuuluu kuudennen luokan opetussuunnitelman sisältöön *Ihminen eettisenä olentona*. Molemmilla luokilla uskonnon opetus vastasi opetussuunnitelman sisältöä.

Opettajat käsitelivät tunnilla aiheita opetussuunnitelman ja uskontokirjan mukaan, mutta joustavasti. Neljännen luokan uskontokirja oli nimeltään *Suuri kertomus*, joka oli painettu vuonna 1998 ja ollut jo vuosia käytössä. Kuudennen luokan uskontokirja oli nimeltään *Tähti 6*, joka oli otettu käyttöön syksyllä 2009. Pohjantien koulun opetussuunnitelmassa vieraitten uskontojen opetus on tavoitteiden osalta laitettu seitsemännelle luokalle, mutta kuudennen luokan uskontokirjassa käsitellään jo vieraita uskontoja.

Molempien opettajien opetusmenetelmänä oli oppilaita aktivoiva, kyselevä ja kertova ote. Kuudennen luokan opettajalla oli enemmän sokrateslainen opetuskeskustelu, jonka avulla harjoitettiin oppilaan päättelykykyä ja aktivoimaan aikaisempia tietoja. Opetusmenetelmä oli molemmilla opettajilla samantyylinen muissakin aineissa kuin

uskonnossa. Käsitekarttojen avulla myös molemmat opettajat jäsensivät asioita liitutaululle. Neljännen luokan opettajalla oli ”pulptetikirja” käytössään, jota hän luki silloin, kun oppilaat piirsivät. Havaintovälineitä kuten liitutaulua, piirtoheitinkalvoa ja pianoa käytettiin. Havaintovälineet valittiin tilanteen ja opetettavan aineen mukaan. Opittua asiaa vahvistettiin seuraavalla uskonnontunnilla läksyjen ja keskustelujen avulla. Katselu ja kuuntelu olivat käytössä tunnilla. Tavoitteet esitettiin hyvin. Esimerkkinä neljännen luokan opettajan pääsiäiseen liittyvien tapahtumien opettelun tavoitteena oli se, että oppilaat ymmärtäisivät pääsiäiseen liittyviä juhlapäiviä ja niiden merkityksiä myöhemminkin. Toisena esimerkkinä kuudennen luokan oppilaiden Raamatun lukemisen tavoitteena oli, että oppilaat oppisivat hakemaan asioita Raamatusta sekä käyttämään sitä.

Molempien luokkien opettajat olivat sitoutuneet työhönsä ja ottivat vastuun opettamisesta. Se näkyi oppilaista huolehtimisena ja keskustelemisena heidän kanssaan. Usein opettajat jäivät vielä välitunnillakin juttelemaan oppilaiden kanssa tai selostamaan tarkemmin jotain asiaa. Varsinkin kuudennen luokan oppilaat ympäröivät opettajan kysymyksillä ja omilla asioillaan. Opettajat toimivat avoimesti omana itsenään. Suhde oppilaisiin oli välitön. Vuorovaikutus ja viestintä, joka molemmilla luokilla oli hyvää, on yksi innostavan opettamisen tunnusmerkki. Molempien luokkien ilmapiirin koin hyväksi. Molemmilla opettajilla oli ote oppilaisiin. Opettaja oli selvästi auktoriteetti, mutta kuitenkin hyvä auktoriteetti.

Arviointi oli perinteinen, eli kummallakin luokalla pidettiin kokeita. Opettajien käyttöteoria oli havaintojeni perusteella lähinnä konstruktivistisen oppimiskäsityksen soveltamista. Fyysisenä oppimisympäristönä oli tavallinen koululuokka, jossa oli tavanomaiset varusteet.

6.3 Oppilaiden omat tarinat uskonnon opetuksesta

Tämän osion analyysini oli narratiivien analyysiä. Tarinoiden painopiste oli kuvata kokemusten erilaisuutta, mutta myös yhteisiä tekijöitä. Oppilaiden tarinat olivat lyhyehköjä. Mielenpito ilmaistiin selvästi. Temaattisia kokonaisuuksia muodostin

kolme: uskonnon opetus positiivisena, neutraalina ja negatiivisena kokemuksena. Teemat eivät olleet täysin selvärajaisia. Uskonnon opetus positiivisena kokemuksena sisälsi jonkin verran kriittisiä kannanottoja. Uskonnon opetus neutraalina kokemuksena -teemaan luokittelin sellaiset kokemukset, joissa uskontotunnit olivat välillä tylsiä, välillä kivoja tai välillä vaikeita tai helppoja. Uskonnon opetus negatiivisena kokemuksena -teemaan sisältyi myös hieman positiivisia kannanottoja. Temaattisten kokonaisuuksien jakaantuminen oppilaiden tarinoissa on kuvattu taulukossa 1.

Taulukko 1. Oppilaiden kokemukset uskonnon opetuksesta, sekä oppilaiden lukumäärä eri temaattisissa kokonaisuuksissa

Oppilaan kokemus	4. luokka	6. luokka
positiivinen	10	5
neutraali	9	6
negatiivinen	5	7
yhteensä	24	18

Uskonnon opetus positiivisena kokemuksena

Uskonnon opetus koettiin helppona ja mielenkiintoisena aineena, jolloin uskontotunnitkin koettiin mukaviksi. Erään neljännen luokan oppilaan mielestä opettaja oli kiva ja hyvä. Uskonnessa opittiin uusia asioita. Uskontotunnit ja uskonnon opetus olivat selvästi innostavia ja motivoivia.

Uskontotunti on mielestäni tosi mukava, koska uskonnon opetus on tosi mielenkiintoista. Opettajat ovat tosi kivoja ja aina oppii jotain uutta. (Oppilas 4. luokka)

Uskonnon opetus on hyvää ja hyvin kerrottua. Uskonto on helppoa ja kivaa. Opettaja on minun mielestä hyvä uskonnessa. Minun mielestä uskonto ei ole vaikeaa. Uskontotunti on mielestäni ihan kiva. (Oppilas 4. luokka)

Erään neljännen luokan oppilaan mielestä uskonnon oppikirjaa oli miellyttävä lukea. Uskonnon kokeet olivat hieman vaikeita. Hänen mielestään oli aikuisena hyvä osata uskontoa.

Uskontotunti on mielestäni ihan kiva ja tykkään lukea uskontokirjaa. Uskonto on vähän vaikeaa kokeissa, mutta opin aika äkkiä. Ja isona on hyvä kun osaa sitten uskontoa.(Oppilas 4. luokka)

Kuudennella luokalla virsilaulujen opettelu koettiin selvästi miellyttävänä lisänä uskonnon opetuksessa, kun taas neljännellä luokalla virsien osuudesta ei puhuttu mitään. Virret koettiin motivoivina tekijöinä. Eri uskontojen tunteminen koettiin mielenkiintoiseksi. Kuitenkin uskonnon opetusta positiivisena pitävät kuudesluokkalaiset oppilaat kritisoivat Raamatun käyttöä uskontotunnilla. Raamattu koettiin vaikeaksi ja epäselväksi.

Uskonnon opetus on selvää. Uskontotunti on ihan kivaa. Tänä lukuvuonna (tai aiemmin) virsienlaulu plussaa, koska laulaminen on kivaa. Raamattu miinusta, koska kaikki siellä on selitetty epäselvästi. (Oppilas 6. luokka)

Uskontotunti on mielestäni ihan mukava, koska uskonnon opetus on mielenkiintoista. Virsienlaulu, eri uskonnot ovat aika mielenkiintoisia tänä lukuvuonna tai aiemmin. Raamattu, Jeesuksen vertauskuvat ovat hankalia, koska niissä käytetään outoja sanoja. (Oppilas 6. luokka)

Kriittisyys uskontoa kohtaan selvästi lisääntyi ylemmällä luokalla. Vaikka uskonnon opetus koettiin motivoivan, siihen sisältyi arvostelua. Oppilaat eivät aina muistaneet pitkiä kertomuksia. Eräs kuudennen luokan oppilas koki uskonnon positiivisena, kun tunnilla opeteltiin asioita visuaalisin keinoin.

Uskontotunti on aika kiva. Piirtäminen uskonnosta on kivaa. Uskonto on aika helppoa. Jos pitää lukea jotain pitkää se on tylsää. Eikä aina muista.(Oppilas 6. luokka)

Osa oppilaista, joiden mielestä uskonnon opetus oli positiivinen kokemus, ei kuitenkaan selittänyt tarkemmin, miksi se koettiin positiivisena. Neljännen luokan oppilaista kymmenen piti uskontoa innostavana aineena, kun taas kuudennen luokan oppilaista vastaava luku oli viisi.

Uskonnon opetus neutraalina kokemuksena

Uskontotunnit koettiin joskus tylsinä, mutta joskus ne nähtiin mielenkiintoisina. Uskonnon opetus oli välillä vaikeaa, mutta välillä taas helppoa tai yksitoikkoista. Uskonnon opetus koettiin neutraalina asiana. Kaksi neljännen luokan oppilasta halusi uskontotunneista vaihtelevampia piirtämisen avulla.

Uskontunti on tylsä, joskus ok. Uskonnon opetus on helppoa. Piirtämistä voisi olla enemmän niin olisi edes jotain hauskaa.(Oppilas 4. luokka)

Uskonnon opetus on yksitoikkoista, helppoa. Uskontotunti on mielestäni tylsän puoleista, harvoin kivaa. Luen raamattua, joten asiat ovat jo tuttuja. Olisi hauska saada piirtämistöitä uskonnosta ja myös elävämpiä tunteja!(Oppilas 4. luokka)

Kuudennen luokan erään oppilaan mielestä uskontotunnin kiinnostavuus riippui aiheesta. Eri uskonnot olivat mielenkiintoisia kuten virsien laulaminenkin. Raamatun lukeminen ei innostanut.

Uskonnon opetus on hieman tylsää riippuen tietenkin aiheesta. Tänä lukuvuotena eri uskonnot ovat mielenkiintoisia, koska on kiva tietää niistä. Virsienlaulu on ihan kivaa, koska tykkään laulamisesta ja on kiva osata virsiä. Raamatun lukeminen on aika tylsää, koska ne on niin pitkiä ja kaikki kertoo samasta ja siinä on hankalasti ymmärrettäviä asioita.(Oppilas 6. luokka)

Erään oppilaan mielestä uskonto ei kuulunut lempiaineisiin, mutta uskontotunneista löytyi positiivisiakin piirteitä.

Uskontotunti on mielestäni aika tylsä, tosin joskus ihan kivaa. Uskonto ei kuulu lempiaineisiin. Tänä lukuvuonna (tai aiemmin) tykkään laulaa virsiä. Tykkään jos uskonnossa on nykymaailma. Yleensä tylsää, koska aiheet ei kiinnosta. En usko mihinkään Jumaliin tai Jeesukseen mutta se ei häiritse tunteilla.(Oppilas 6. luokka)

Neljännen luokan oppilaista yhdeksän piti uskonnon opetusta neutraalina kokemuksena. Kuudennen luokan oppilaista kuusi piti uskonnon opetusta neutraalina.

Uskonnon opetus negatiivisena kokemuksena

Uskonnon opetuksessa erään oppilaan mielestä käsiteltiin asioita, joihin hän ei uskonut.

Uskonnonopetus on jeesus asioita joihin minä en usko. Minun mielestä jeesusta ei ole olemassa. Uskontotunti on vähän tylsää...(Oppilas 4. luokka)

Kuudennen luokan oppilaista, jotka kokivat uskonnon opetuksen negatiivisena asiana, kaksi oli sitä mieltä, että uskonto vie aikaa muilta tunneilta. Neljä oli sitä mieltä, että usein toistetaan samoja asioita ja aihealueita. Motivaatio puuttui, mutta kuitenkin hieman positiivistakin koettiin uskonnon opetuksessa.

Uskonnon opetus on todella pitkäväteistä. Se on todella turhaa koska ei opi mitään oikeasti hyödyllistä. Joka vuosi käydään samat asiat. Uskontotunti on aika tylsää. Osaan käyttää virsikirjaa ja Raamattua.(Oppilas 6. luokka)

Uskontotunti on mielestäni yleensä tylsää, koska uskonnon opetus on helppoa ja osaan melkein kaiken etukäteen. Osaan ennen melkein kaiken. Käydään aina samoja asioita. Plussaa, kun oppii missä kohti on matteuksen evankeliumi ja muut. (Oppilas 6. luokka)

Uskontotunti ei ole parhaasta päästä. Uskonnon opetusta ei tarvitse mihinkään. Se on turhaa. Se vie aikaa muilta tunneilta. (Oppilas 6. luokka)

Neljännän luokan oppilaista viisi koki uskonnon opetuksen negatiivisena, kun taas kuudennen luokan oppilasta seitsemän koki sen negatiivisena.

7 Yhteenveto

Valtakunnallinen uskonnon opetussuunnitelma toteutui hyvin Pohjantien koulun uskonnon opetussuunnitelmassa. Myös opetuksessa opettajat toteuttivat joustavasti opetussuunnitelmaa. Vieraiden uskontojen opetus ei kuulunut kuudennen luokan koulukohtaiseen opetussuunnitelmaan, mutta oli kuudennen luokan uskonnon oppikirjassa. Nykyinen moniarvoinen yhteiskunta edellyttääkin tietoja vieraista uskonnoista jo varhaisemmin kuin vasta seitsemännellä luokalla yläkoulussa. Vieraiden uskontojen opettelu auttaa ymmärtämään paremmin toisesta kulttuureista tulevia ihmisiä.

Oppitunneilla sosiaalinen vuorovaikutus oli luontevaa ja tasapuolista. Ilmapiiri oli avoin ja turvallinen. Psyykkinen ja sosiaalinen oppimisympäristö vaikutti olevan tasapainoinen ja oppilaita aktivoiva. Työrauhaa pidettiin tärkeänä ja esimerkiksi koulukiusaamiseen Pohjantien koululla puututtiin välittömästi. Havaintojeni perusteella opetus oli innostavaa ja tavoitteellista. Opettajan asenne ratkaisee paljon. Jos opettaja on innostunut, seuraa siitä se, että oppilaskin on innostunut. Motivoivan ja innostavan opetuksen piirteitä olivat hyvä opettaja ja kiinnostava opetus. Uskonnon opetus oli selvää ja opettaja kertoi asiat hyvin. Opettaja siis hallitsi aineen sisällön. Uskontokirja oli myös kiinnostava ja tunnilla oppi uusia asioita. Kiinnostavia aiheita olivat kuudennella luokalla vieraat uskonnot ja nykymailma.

Oppilas osoitti innostuneisuutensa uskontoa kohtaan olemalla aktiivinen ja oma-aloitteinen kyselijä tunnilla sekä mielellään viittasi ja vastasi opettajan kysymyksiin. Se näkyi havainnoidessani opetustunteja. Musiikkiluokkalaisina kuudennen luokan oppilaat pitivät virsien laulamisesta, mikä edisti innostavaa oppimista. Vaikka kuudennen luokan oppilaat kokivat virsien laulamisen positiivisena, ei tarinoista tullut esille sitä, että uskonnolla ja musiikilla olisi yhteyttä keskenään. Neljännen luokan oppilaiden kertomuksissa laulaminen tai musiikki ei tullut esille, vaikka luokka on myös musiikkiluokka. Syynä oli mahdollisesti se, että kymmenvuotiaat oppilaat eivät osaa perustella mieltymyksiään eivätkä eritellä kokemuksiaan. Toinen syy voi olla se, että kertomukset kirjoitettiin oppitunnin alussa, jolloin oppilaat saattoivat kokea käytettävissä olevan ajan lyhyeksi. Myös tehtävänanto olisi ehkä voinut olla täsmällisempi.

Mielenkiintoinen havainto oli, että positiivisesti uskonnon opetuksen kokevien oppilaiden keskuudessa Raamattu ja siinä olevat Jeesuksen vertaukset olivat vaikeita ja epäselviä ymmärtää. Negatiivisesti uskonnon opetuksen kokevat oppilaat pitivät puolestaan positiivisena sitä, että Raamatusta oppi hakemaan ja tietämään eri raamatunpaikkoja. Niille, jotka kokivat uskonnon opetuksen neutraalina, uskontotunnin mielenkiinto riippui aiheesta.

Negatiivisena koettiin se, että samoja asioita uskonnossa käytiin läpi joka vuosi. Uskonto vei aikaa myös muilta oppiaineilta ja koettiin siksi hyödyttömänä. Ehkä visuaalisin, auditiivisin tai musiikillisin keinoin toteutettu uskonnon opetus toisi lisää mielenkiintoa aineita kohtaan. Uskonnon opetuksen innostavuutta lisää se, että opetus on ymmärrettävää, havainnollista ja tiedollisesti haastavaa.

Oppilaalle on tärkeää muodostaa merkityksiä ja mielikuvia opetettavasta aineesta. Lauri Oikarinen (1998, 322) toteaa, että olennaista on se, millaisen tiedollisen ja kokemuksellisen muodon opetettava aines, uskon maailma, saa opettajassa ja koko oppimisympäristössä sekä millaisia perusmielikuvia oppilaat luovat oppimistilanteissa. Oleellisinta on Oikarisen mielestä se, millaisia vaikutuksia syntyneillä mielikuvilla on oppilaiden elämänkulkuun ja siinä toteutuviin ratkaisuihin. Oppilaiden kertomusten perusteella näyttää siltä, että innostus uskonnosta oli alemmilla luokilla suurempi kuin ylemmillä. Mitä ylemmälle luokalle mennään, sitä vähemmän näyttäisi uskonto kiinnostavan. Eräänä syynä kiinnostuksen vähenemiseen on luultavasti se, että uusia aineita lisääntyy ylemmille luokille mentäessä ja ne vievät mielenkiintoa uskonnosta. Oppilaille kiinnostuksen kohteet ovat ehkä muualla kuin uskonnossa.

Markku Pyysiäisen (1998c, 90) mielestä uskonnollinen kompetenssi voidaan ottaa huomioon itsenäisessä ja asiantuntevassa uskonnon opetuksessa, jolloin on tärkeää huomioida eri uskontojen ja katsomusten tarjoamat vastaukset sekä myös maailmankatsomukseltaan uskonnottomat ihmiset. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että hyvä opetussuunnitelma ja innostava opetus tukevat uskonnollista kompetenssia.

Kokonaisuudessaan tämäntyyppinen kertomustehtävä oli näin nuorille oppilaille verrattain vaativa, mutta onnistui mielestäni hyvin, koska kaikki läsnä olleet oppilaat kirjoittivat tarinaa.

Lähteet

- Bruner, J. S. 1986. *Actual Minds. Possible Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bruner, J. S. 1987. Life as Narrative. *Social Research*. Vol. 54. No. 1. 11-32.
- Engeström, Y. 1994. *Perustietoa opetuksesta*. 2-9. painos. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Engeström, Y. 2004. *Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä*. Tampere: Vastapaino.
- Erkkilä, R. 2005. Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia Oy. 195–226.
- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2004. *Tutkiva oppiminen. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä*. 6., uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Hakkarainen, K., Bollström-Huttunen, M., Pyysalo, R. & Lonka, K. 2005. *Tutkiva oppiminen käytännössä. Matkaopas opettajille*. Helsinki: WSOY.
- Hanki, K., Könni, O., Manninen, P. & Nyysönen, S. 2004. *Pyhän virta*. Porvoo: WSOY.
- Heikkinen, H. L. T. 2003. Narratiivisuus – ei yksi vaan monta tarinaa. Teoksessa Heikkinen, H. L. T. & Syrjänen, L. (toim.) 2003. *Minussa elää monta tarinaa. Kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura. 184–197.
- Heikkinen, H. L. T. 2007. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 2., korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 142–158.
- Hirsjärvi, S. (toim.) 1983: *Kasvatustieteen käsitteistö*. Helsinki: Otava.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. *Tutki ja kirjoita*. 13., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hyvärinen, M. 2006. *Kerronnallinen tutkimus*. Julkaistu kotisivuilla: Viitattu 27.2.2010. www.hyvarinen.info
- Jämsä, J., Ketola, K., Nissinen, M. & Vappula, K. 2002. *Uskonnon Arkki*. Helsinki: Edita.

- Kallioniemi, A. 2009. Koulun uskonnonopetuksen ja uskonnon aineenopettajakoulutuksen ajankohtaisia näkökulmia. Teologinen Aikakauskirja 5/2009. 404-422.
- Löytönen, T. Narratiivinen tutkimusote. Viitattu 27.2.2010.
<http://www.xip.fi/tutkija/0402.htm>
- Nyysönen, S. 1998. Uskonnonopetuksen tulevaisuuden näkymät. Teoksessa Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) Uskonnonopetuksen käsikirja. Juva: WSOY. 458-466.
- Oikarinen, L. 1998. Uskonnonopetuksen toteutus esi- ja alkuopetuksessa. Teoksessa Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) Uskonnonopetuksen käsikirja. Juva: WSOY. 313-327.
- Peruskoululaki 454/6.6.2003 13§. <http://siilinlahti.siilinjarvi.fi/pedanet/laki.html>. Viitattu 27.2.2010.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. Viitattu 27.2.2010.
http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf
- Perusopetuksen tuntijako. Viitattu 27.2.2010.
http://www.opetushallitus.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/46678_pops_liite4.pdf
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pohjantien koulun opetussuunnitelma. Viitattu 27.2.2010.
<http://opspro.peda.net/kuopio/viewer.php3?DB=kpopsPohjantie>
- Polkinghorne, D. E. 1995. Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch, J. A. & Wisniewski R. (eds.) Life History and Narrative. London: The Falmer Press. 5-23.
- Pyysiäinen, M. 1998a. Koulun uskonnonopetuksen luonne. Teoksessa Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) Uskonnonopetuksen käsikirja. Juva: WSOY. 41-68.
- Pyysiäinen, M. 1998b. Opetussuunnitelma ja sen laatiminen ja arviointi peruskoulussa. Teoksessa Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) Uskonnonopetuksen käsikirja. Juva: WSOY. 292-303.
- Pyysiäinen, M. 1998c. Uskonnonopetus ja uskonnot. Teoksessa Pyysiäinen, M. & Seppälä, J. (toim.) Uskonnonopetuksen käsikirja. Juva: WSOY. 83-92.
- Rinne, R., Kivirauma, J. & Lehtinen, E. 2004. Johdatus kasvatustieteisiin. 5., uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Narratiiviset tarkastelutavat.
KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Viitattu 27.2.2010.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_4.html

Toiskallio, J. 1988. Ihmisen kasvu ja kasvatus. Helsinki: WSOY SHKS.

Tolska, T. 2002. Kertova mieli. Jerome Brunerin narratiivikäsitys. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 178. Helsinki: Yliopistopaino.

Turunen, H., Tikanoja, H. & Voutilainen U. 2006. Kasvatustieteen ja didaktiikan käsitteitä. Viitattu 2.2.2010. <http://www.uku.fi/avoin/hoitodida/kasitteet.html>

Viljanen, E. 1982. Kasvatustiede. 4.-5., uudistettu painos. Helsinki: Kirjayhtymä.

Liitteet

Liite 1: Havainnointilomake

Havainnointikohde	Havainnot
Opetussuunnitelman joustavuus, poikkeavat tilanteet	
Mikä käyttöteoria?	
Tavoitteiden määrittely	
Käytetty opetusmenetelmä	
Opetusmenetelmien valinta	
Havaintovälineiden käyttö	
Oppilaiden aktivointi	
Luokan ilmapiiri	
Vuorovaikutus	
Opitun asian systematisointi ja vahvistaminen	
Arviointi opetuksen osana	
- perinteinen	
- uudistuva, autenttinen	
Tiedon vastaanottamisen kanavat: kuuntelu, katselu, kokeilu	
Sisällön hallinta	
Oppimisympäristö	